

UOT 94 (479.24)

Keçənin milli geyim mədəniyyətinin inkişafında yeri

Gülzadə Abdulova

AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin "Etnoqrafiya elmi fond" şöbəsinin müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: abdulovaaxundova@gmail.com

Açar sözlər: kişi geyimi, türk xalqları, keçə, yapıncı, bürünmə, kəpənək, xıllıq, qartı

*Çəkəli əynimə bu sikkeyi-mərdan kəpənək,
Biləsən qıldı mənim dərdimə dərman kəpənək.*

*Kəpənək geydiyimə kimsələr eyb eyləməsin,
Kim ki, halıma mənim qılmadı nöqsan kəpənək.*

*Kəpənək geymişəm, əndişədən azad olubam,
Üşümək müşkilini eylədi asan kəpənək.*

*Mərifət əhlinə gəldi kəpənək atləsi-xas,
Nə rəvadır ki, geyə cahilü-nadan kəpənək.*

*Ey Nəsimi, yeri gey, xirqə arənlər donudur,
Geymədi münkir anı, sandı ki, zindan kəpənək.*

İmadəddin Nəsimi

Çətiri yapıncı. XIX əsrin sonları. MATM EF inv. № 52

Yapıncının sələfi olan dəri bürüncəklərdən hələ ibtidai dövrlərdən istifadə edildiyini nəzərə alsaq, bu geyimin tarixinin çox qədim zamanlara dayandığını söyləmək olar. Yapıncı Azərbaycan kişi geyimləri sırasında özünəməxsusluğu ilə seçilən geyim növlərindən biridir. Üst geyim növü olan yapıncı, xüsusən maldar əhali arasında geniş istifadə olunurdu.

İnsan yaranışından bəri özünü xarici mühitin iqlim və fiziki təsirlərindən müdafiə etmək məqsədilə geyimə ehtiyac hiss etmişdir. İlk əvvəl onun bu ehtiyacını bürüncək tipli dəri geyim və ya heyvan dərisi ödəmişdir (1, s.3). Qədim insanlar mağaradan aralandıqda bürüncəyə bürünür, günəşdən, yağışdan, bir sözlə, bütün təbiət təsirlərindən qorunardılar. Birinci ictimai əmək bölgüsü nəticəsində maldarlıq müstəqil təsərrüfat sahəsinə çevrildikdən sonra yaşayış evlərinə artan tələbatın ilk zamanlar bürüncəklə ödəndiyini hesab edirik. İnsanlar artıq bürüncək vasitəsilə təbiət təsirlərindən qorunmaq təcrübəsinə malik olduqlarına görə, həmin təcrübəni müvəqqəti yaşayış evlərinin qurulmasına tətbiq etmişlər. Öz tədqiqatlarında bu məsələyə toxunan sənətsünas alim S.Dünyamaliyeva yazır: "Mahiyyət etibarlı ilə insanın eyni məqsədlərinə xidmət edən geyim və yaşayış sahəsi forma etibarlı ilə eyni cür inkişaf edir. Bürüncək tipli geyimdə olan insan fiquru ilə alaçıq tipli yaşayış sahəsini müqayisə edərək, onların formasının tamamilə eyni olduğunu görürük" (1, s.4). Bürüncək bir növ insanın evi idi və onu bütün təbiət təsirlərindən qoruyurdu.

Qoyunçuluq təsərrüfatının inkişafından sonra yeni xammal bazası əldə edən qədim insanlar daha mükəmməl material - keçə istehsalının sirlərinə yiyələndikcə sonra dəri bürüncəklər tədricən sıradan çıxdı. Aparılan arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlardan aydın olur ki, keçəçilik ən qədim peşə sahələrindəndir. Qədim Azərbaycanda toxuculuq və keçəçiliyin tarixini izləməyə çalışan akademik T.Bünyadov haqlı olaraq qeyd edir ki, "keçənin hazırlanması heyvanların əhliləşdirilməsi qədər, bəlkə də ondan qədimdir" (2, s.103). Türk xalqlarının aparıcı təsərrüfat sahələrindən birini qoyunçuluq və atçılıq təşkil etdiyinə görə, bu sahələrin yaranması və inkişafı, öz növbəsində keçəçilik peşəsinin də geniş yayılmasına şərait yaratmışdır. Ona görə də keçəçiliyin tarixini köçmə maldarlıq formaları ilə əlaqələndirmək daha məqsədəuyğundur.

Cənubi Qafqazda kустar sənət sahələrinin məşhur tədqiqatçılarından olan A.S.Piralov, həmçinin xalçaçılıq üzrə tədqiqatlar aparmış M.D.İsayev təsdiq edirlər ki, xalçalar yaranmamışdan çox-çox əvvəl sadə və naxışlı keçə məmulatlarından istifadə edilmişdir (3, s.44; 4, s.29). Keçə yun istehsalı və ondan hazırlanan müxtəlif növ məmulatın ən sadəsi hesab olunur.

Maldarlar keçəni arabaların üstünə də çəkərək onu ev halına gətirirdilər. Yunan coğrafiyaşünası Strabon köçəriləri təsvir edərkən belə yazır: "Namadlar (skif və sarmatlar) arabalarının üstünü keçə ilə örtürdülər və həmin arabalarda

yaşayırdılar” (5, s.277). XIII əsr səyyahı Marko Polo da tatarların məişətindən bəhs edərək yazırdı: “Onların arabaları qara keçə ilə örtülü olur, əgər bütün günü yağış yağsa belə, su keçirmir” (6, s.83).

Keçəni hazırlayan ustalar xalq arasında “həllac”, eyni zamanda “atıcı” adı ilə tanınırdı. Ustalar yunu atıcı alətlər vasitəsilə “atdıqlarına” görə, onlara bu adı vermişdilər. Xalq arasında geniş yayılmış “atıcı atar, culfa təpər” zərb-məsəli də məhz keçəçilik və bəzzazlıq sənətləri ilə bağlı meydana çıxmışdır (7, s.196).

Keçədən həm də geyim elementi kimi istifadə olunmuşdur. XX əsrin əvvəllərinə qədər keçədən hazırlanan “börk” adlanan baş geyimi xalqın istifadəsində olmuşdur. “Yapıncı” adı altında ümumiləşən keçə çiyin geyimləri isə Azərbaycanın, ümumiyyətlə, bütün Qafqazın, rus-kazak ordusunun geyim dəstində mühüm yer tutmuşdur. Geyim məmulatları arasında yapıncı özünəməxsusluğu ilə seçilir.

Yapıncı hazırlamaq üçün atılmış və ya daranmış yun müəyyən bir çadırın üstünə bərabər səviyyədə döşənirdi. Xatırladaq ki, yunun bərabər səviyyədə döşənməsi əməliyyatın ən mühüm şərtlərindən sayılırdı və sənətkardan alıcı göz, səliqə və məharət tələb edirdi (8, s.22).

Keçə salmaq üçün yun didilir və ya atıcı yayı vasitəsilə atılaraq pardaxlanırdı. Sonra qalın bir materialın üzərinə sıx şəkildə döşənirdi. Döşəmə zamanı yapıncının və bu qrupa daxil olan digər geyimlərin forması nəzərə alınır. Döşəndikdən sonra yunun üzərinə isti su çilənirdi. Sonra baş tərəfdən yunun üzərinə hamar ağac mil qoyulur, yuxarıdan aşağıya doğru çadır qarışıq milə bükülür, sonda iplə möhkəm sarınırdı. İki nəfərin iştirakı ilə həyata keçirilən eşmə prosesində hazır loğalaq əlin içi ilə qola doğru irəli-geri itələnirdi. Arada açılıb su çilənir və proses yenidən davam etdirilirdi. Bu istehsal prosesindən irəli gələrək, Naxçıvanın dağlıq bölgələrində (Şahbuz, Ordubad) saçaqlı yapıncı “eşmə yapıncı” adı ilə də tanınırdı” (9, s.127). Keçəni yerdə döymək üçün iki nəfər gənc qollarını bir-

birinin çiyinə keçirərək (yallı rəqsində olduğu kimi) əvvəlcədən qazılıb hazırlanmış çalaya qoyulmuş loğalağı təpikləyə-təpikləyə (elə təpikləmə prosesi də yallı rəqsindəki ayaq hərəkətlərini xatırladır) irəli-geri aparırdılar. Bir qayda olaraq qəlibin salınması müxtəlif ritmik rəqslər və əmək mahnıları ilə müşayiət olunurdu (10, s.209). Ola bilsin ki, yallı rəqsi ilə keçədöymə əməliyyatı arasında çox yaxın əlaqə vardır.

Keçənin hazır olması bir saata yaxın vaxt aparırdı. Keçə “bişdikdən” sonra yuyulur, boyanır və ona forma verilərək tikilirdi. Məqalə boyu hər bir geyim elementinin tikilmə üsulu haqqında məlumat veriləcəkdir. Qeyd edək ki, bu sənət növü qoyunçuluqla məşğul olan türk xalqları arasında geniş yayılmışdı.

XIX əsrdə Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində keçə (qəlib, yapıncı) istehsal edən həllacxanalar fəaliyyət göstərirdi. Eyni zamanda səyyar həllaclar da kəndləri, elatları gəzərək əhəlinin tələbatını ödəyirdilər. XIX əsrin sonlarına aid olan bir məlumatda Dağıstanda yapıncı istehsalı ilə qadınların, bunun əksinə olaraq Zaqafqaziyada (Cənubi Qafqazda - G.A.) kişilərin məşğul olduğu göstərilir (11, s.56). XIX əsrin ikinci yarısında həllacların sayı azalmağa başlayır ki, bu da Dağıstandan gətirilən “kabardini” yapıncıların Azərbaycan müştərisini cəlb etməsi ilə bağlı idi. XIX əsrin sonlarında Nuxa, Bakı, Quba, eləcə də, azərbaycanlıların sıx şəkildə gedib-gəldiyi Tiflis şəhərlərinə Dağıstandan külli miqdarda yapıncı gətirilirdi (12, s.38). Adi yapıncılar 5-6 manata, ağ rəngli

Çətiri formalı saçaqlı (eşmə) yapıncı. XIX əsrin sonları. MATM EF inv. № 1210

saçaqlı yapıncılar isə 50-60 manata satılırdı (13, s.56). Bahalı olduğuna görə saçaqlı yapıncıları yalnız imkanlı təbəqə geyinə bilirdi.

Demək olar ki, bütün ədəbiyyatlar və mənbələr yapıncının Qafqaza məxsus bir geyim növü olduğunu təsdiqləyir. Ümumqafqaz səciyyəli bu geyim növü haqqında A.S.Piralov yazırdı ki, qafqazlı kişi üst geyim növü olan yapıncı onun at belində keçirdiyi bütün həyatının yol yoldaşdır. Qafqazlı kişini yapıncısız təsəvvür etmək mümkün deyildir (3, s.111). Yapıncı haqqında ən geniş və maraqlı məlumatları Mahmud Kəşğarinin "Divani-lügət-it-türk" əsərindən almaq mümkündür. Böyük ensiklopedist əsərində müxtəlif növ yapıncının adını çəkir. Onun divanından məlum olur ki, yapıncı təkcə Qafqazda deyil, əksər türk xalqları arasında geniş yayılmış geyim növü olmuşdur. Divanda yapıncı ilə bağlı müxtəlif ifadələr işlədilir: "çiydəm", "çaydam" - yorğan döşəyə doldurulan və yapıncı, plaş düzəldilən incə keçə (14, s.172); "kəmək" - naxışlı bir parçadır, bundan bürgü hazırlanır, qırpaqlar yapıncı düzəldirlər (15, s.431); "kedhük" - yapıncı, yağışlıq (15, s.390), "keyük" - yapıncı kimi şeylər ("dh" hərflərini "y" edənlərin dilində) (14, s.166). "Alma" adlı geyimdən bəhs edən M. Kəşğari onun "kaftan", "qalın kaftan", "yağmurluq", "yapıncı" - deyə izahını verir. Daha maraqlı məqam müəllifin onun türklərə məxsus bir geyim elementi olmasını vurğulamasıdır. "Farslar bu sözü türklərdən alaraq, "yalmah" ərəblər də farslardan alaraq, "yəlmək" şəklində işlədirlər. Heç kim çıxıb "türklər bu sözü farslardan almışdır" deyə bilməz. Çünki mən onu sərhədlərin lap o biri ucunda savadsız, cahil türklərin dilindən də eşitdim. Onların diyarında yağış çox yağır, onlara yapıncı hər kəsdən çox lazımdır" (15, s.37). Daha sonra "yaptaç" adlı bir geyimdən bəhs edən M. Kəşğari onun yağışda, qarda çobanların geydiyi kiçik bir yapıncı olduğunu göstərir (14, s.40). Divanda "çəkrək" - "çəkrək kapa" kölələrin geyindiği yapıncı kimi qeyd olunur (15, s.461). "Çəkrəklən" isə kəpənək geyməyi (16, s.267) ifadə edir. M.Kəşğari həmçinin yağmur yapıncısı mənasındaki "yaku" sözünün mənşəyinin "yağku"(14, s. 29; 214) olduğunu göstərir.

Geyimin geniş arealda yayılması onun türk dilləri və ləhcələrində fərqli adlarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu söz Türkiyədə "kepenek" (Türkiyənin Burdur, Çöplü, Dənizli, Yeşilova və b. ləhcələrində "kepinek" (17), Bursada "kepenek") şəklində işlədilir (17). Özbəklər "yapıncık", kazaklar "kebenek", qırğızlar "çepken", "kiyiz çapan", uyuğurlar "yansız kigiz çəkmən", tatarlar "yapıncu", başkurt türkləri "yabıncah", eyni zamanda "burka", türkmənlər "yapıncı" (18) deyirlər.

Azərbaycanda yapıncının müxtəlif növləri olmuş, bununla bağlı fərqli adları yaranmışdır. Azərbaycan etnoqrafik leksikasında "yapıncı", "bürünmə", "kəpənək", "çopoz" ("çopuz"), "qartı", "xıllıq" ("xillik") adları mövcuddur.

Bürünmə. Yalnız bu ad yapıncının geyinmə tərzini, funksiyasını, mahiyyətini özündə ehtiva edir. "Bürünmə" sözü öz mənşəyini rus dilində işlənən "burka" sözündə də qoruya bilmişdir. "Burka"nın digər geyimlər kimi farslaşdırılmasına cəhd göstərilərək onun fars dilində olan "barak", "bark" (çiyin, kürək) sözündən götürüldüyünü iddia edirlər (19; 20). Əgər belə olsaydı, onda bütün çiyin geyimlərini "burka" adlandırmaq lazım gələrdi. Digər tərəfdən farslar yapıncıdan istifadə etmədikləri halda geyim onlara necə aid edilə bilər? Əslində isə bu gün də Azərbaycanın Muğan bölgəsində geyimin "bürünmə" (9, s.127) adının qorunub saxlanması "burka" ifadəsinin təmiz türk dilində olduğunun dəlilidir. V. İ. Dal rus dilində işlənən "yeponça" sözünün izahını verərkən qeyd edir ki, əgər

Çətiri formalı saçaqlı (eşmə) yapıncı. XIX əsrin sonları. MATM EF inv. № 1210

vurğu birinci (e) saitin üzərinə düşərsə, onda söz “obnimat”, yəni “sarılmaq”, “qucaqlamaq” (21) mənasını verir ki, bu da bürünmənin mahiyyətinə uyğundur. Bu ifadələr fikrimizin izahına yardımçı olaraq, Azərbaycan dilindəki “bürünmək” sözü ilə “burka” sözünün eyni mənanı bölüşdüyünü təsdiqləyir. N. M. Şanskinin etimoloji lüğətində də sözün türk dilindən gəldiyinə işarə olunur (22).

Yapıncı. Bəzi mütəxəssislər “yapıncı” sözünün “yapmaq” felindən əmələ gəldiyini hesab edirlər (23, s.129). Bu günə qədər dilimizdə keçənin və ya yapıncının hazırlanması texnologiyası “yapmaq” deyil, “basmaq” və ya “döymək” şəklində ifadə olunur. Digər türk dilli xalqlarda da yapıncının basma üsulu ilə hazırlandığı məlumdur. Məsələn, başqırd dilində “kəzə yönənən başılğan yabıncah” (kəzə йөнөнән башылған ябынcaһы) deyilir (24). “Yapıncı” sözünün “yapağı” ilə bağlanması daha düzgün olardı. “Yapağı” qoyunun yazda qırılan yununa deyilir. XI əsr türkləri yapağıya “yap” deyirdi (25, s.160). “Yabaku” sözünün izahını verən Mahmud Kaşğari onun yun yoluntusu olduğunu göstərir, həmçinin “Başdakı tük keçə kimi olduqda yabaku oldu deyilir” (14, s.38) qeydini edir. M.Kaşğarinin “yabı” haqqındakı məlumatı da yapıncının etimologiyası haqqında məlumat daşıyıcısı rolunda çıxış edir. “Yabı” sözünün izahı “yəhərin altına və üstünə qoyulan keçə, yəhər yastığı” (14, s.29) kimi verilir ki, bu da “yabaku” sözü ilə eyni kökə bağlanır. Ola bilsin ki, qədim insanlar elə keçəni bu yolla əldə etmişlər. Dilçi alimlər “yapağ” sözünün yapıq, lay, təbəqə, qat, bağlayan, birləşdirən mənalarında işləndiyini göstərirlər (26, s.46). Məlumdur ki, insanlar əldə etdiyi əksər şeylərə uzun təcrübə və müşahidələrin əsasında nail olmuşlar. Eləcə də, atın belini yəhərin zədələməsindən qorumaq üçün yəhərin altına, özlərinin rahatlığını təmin etmək üçün isə yəhərin üstünə yun yoluntusu və ya yapağı qoymuşlar. Həmin yun ağırlıq nəticəsində tədricən keçəyə çevrilmiş və bu təcrübədən isə keçə hazırlamağın yollarını öyrənmişlər. Qeyd edək ki, güzəmdən fərqli olaraq yapağı yunun lifləri uzun olur, bu uzunluq sayəsində liflər bir-birinə sarılır və qoyun qırılarkən yun qoyunun bədənindən bütöv şəkildə ayrılır.

Onu sonra bir-birindən əllə dartıb qoparmaq lazım gəlir. Yapağı ehtiyatla yuyularsa, o bir-birindən ayrılmır, beləcə də sərilib qurudulur. Əgər onu bu vəziyyətdə müəyyən bir parçaya büküb üstündə oturularsa və ya yəhərin altına qoyularsa, o tezliklə keçələşir. Gödək lifli güzəmdən fərqli olaraq onu daralmağa və ya atıcı yayı ilə atmağa o qədər də ehtiyac yoxdur. Bu xüsusiyyətindən irəli gələrək “yapıncı” sözünün yapağıdan yarandığını söyləmək mümkündür. Əgər nəzərə alsaq ki, keçə toxuculuq məmulatlarının ən arxaik növüdür, onda ilk vaxtlar onun yapağıdan hazırlanması məntiqli görünür. Bundan başqa, M. Kaşğari “yapğut” (yun və ya tük didintisi doldurulmuş mindər kimi şeylər) (14, s. 40) ifadəsini də işlədir ki, dolayısı ilə onun da keçə ilə bağlı olduğunu hesab edirik. Çünki yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yun didintisinin üzərində uzun müddət oturularsa və ya ağırlıq salınsa, bərkilərək keçələşər. Düzdür, deyilə bilər ki, keçə və ya yapıncı güzəm yunundan hazırlanır (27, s.71). Ancaq araşdırmalar göstərir ki, xalçaçılığın yaranmasından sonra yapağı yun bütün tarix boyunca xalça istehsalına sərf olduğundan, keçə hazırlanmasına qıyılmamış, buna görə də keçə və digər məişət məmulatlarının hazırlanmasında güzəm yundan istifadə edilmişdir.

Türk dillərində geniş yayılmış “yapıncı” rus dilinə “epança”, “yaponça”, “yaponçitsa” şəklində keçmişdir. Maks Fasmer türk dilindəki “yapunca” (başlıqlı örtük), kırım tatarlarının dilindəki “yapuncu” sözünün rus dilinə “yepança”, “yaponça”, ukrain dilinə “opança” şəklində keçdiyini qeyd edir (28). Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Latın

Burka

Amerikası yerlilərinə aid geyim növü olan ponçonun həm fonetik, həm də mahiyyət baxımından yapıncı ilə yaxınlığı olduğunu hesab edirik. Eyni məqsədə, yəni yağış və günəşdən qorunmağa xidmət edən pançolar su keçirməyən materiallardan tikilir, həmçinin onlara başlıq əlavə edilirdi (29). Yalnız yapıncıdan fərqli olaraq, panço başdan geyilir ki, bu da yapıncının ən arxaik formasını özündə yaşatdığıının işarəti ola bilər. Geyimin adındakı və formasındakı identiklik türklər və qızıldərililər arasında etnogenetik əlaqələrin mövcudluğunu deməyə imkan verir. Vaxtilə mövcud olmuş Berinq piyada körpüsü ilə minlərcə il dalğalar halında Amerikanın şimalına keçilmişdir (30, s.875). Buradan “geyimlərin etnogenez problemlərinin həllində vasitə kimi istifadə olunması” (31, s. 3) fikri özünü doğruldur.

Bəzi ədəbiyyatlarda, o cümlədən M. Kaşğarının əsərində yapıncının izahı başlıqlı örtük kimi verilir. N. Bittirova Şimali Qafqazda istifadə olunan yapıncını başlıqlı keçə geyim növü kimi xarakterizə edir (32, s.60). Dövrümüzə gəlib çatan yapıncılar başlıqsız formadadır, başlıq isə ayrıca geyim kimi istifadə olunurdu. Yalnız irəlidə məlumat verəcəyimiz xıllıq başlıqlı formada olmuşdur. Başlıqlı yapıncı haqqında M. Kaşğari divanında ətraflı məlumat vermişdir. M. Kaşğari yapıncının boynuna əlavə edilən başlığın “yanqalduruk” (14, s.337) adlandığını qeyd edir. Sonrakı dövrlərdə başlıq yapıncıdan ayrılmış, yapıncı yalnız çiyini və bədəni örtən bir geyim kimi formalaşmışdır.

Yapıncı qolsuz olub, at sürən zaman sağ əli sərbəst buraxmaq üçün sol çiyinə doğru yönləndirilirdi. Yalnız yağmurlu, küləkli havalarda yapıncıya bürünərək bədəni bütünlüklə örtürdülər. Çerkas türklərinin geyimlərindən bəhs edən A. Oleari yazır: “Onların keçə bürüncəyi çiyinlərindən qayıq və ya qaytan vasitəsilə asılır; onlar onu düymələmir, sadəcə, küləyin və yağışın əks istiqamətinə çevirirlər; onunla bədən hər cür hava və küləkdən tam qorunur” (33, s.83). Yapıncı soyuq, şaxta və yağmurlu havalarda səfər libasına çevrilmişdi. Elə bu səbəbdən də o, peşə libası kimi təşəkkül tapmış və çöl təsərrüfat işləri ilə məşğul olan maldar elatların gəzərgi məişəti üçün ən sərfəli geyim növü olmuşdur (23, s.128). XIX əsrin 50-ci illərindən yapıncı həm də rus süvari alayının Qafqaz hissələrinin uniformasına daxil edilmişdir (34).

Yağış və qar suyunu keçirməyən, insan orqanizmini soyuqdan, küləkdən və bürküdən yaxşı qoruyan yapıncıdan köçmə həyat tərzini keçirən əhali, həmçinin yorğan-döşək kimi də istifadə edirdi (9, s.127).

Adətən yapıncının qəlibi hazırlananda onun ölçüsü əvvəlcədən nəzərə alınır. Hazır keçəyə yapıncı forması vermək üçün yan tərəfləri ortaya doğru qatlanaraq çiyin əmələ gətirilir və möhkəm tikilir, boğazın altında bağlanması üçün hər iki

Balaca çoban. Xınalıq kəndi

Azərbaycanlı bəy saçaqlı yapıncıda.
XX əsrin əvvəlləri. Qarabağ

Azərbaycanlı bəy çətiri yapıncı, vəznəli çuxa, önürsüz (düzyaxa) arxalıq və qalmığı papaqda. XX əsrin əvvəlləri

tərəfə bağ əlavə edilirdi. Sürtünmədən qorunmaq üçün boyun və döş hissəyə astar çəkilirdi. Yüngüllüyünü təmin etmək üçün Qarabağda yapıncının qəlibini nazik edir, üzərinə şəddə və qaba kətan parçadan üzlük çəkirdilər (35, s.55).

XIX əsrin sonlarına aid bir məlumatda deyilir ki, Zaqatala dairəsi ərazisində yaşayan, Dağıstandan və Yelizavetpol quberniyasından gətirilən bahalı yapıncıları almağa imkanı yetməyən kəndlilər Sarıbaş kəndində istehsal olunan yapıncıları böyük tələbatla alırlar. Dağıstan və Yelizavetpol yapıncıları yaxşı yundan hazırlanmışına, saçaq, yüngül və daşınması asan olduğuna görə Sarıbaş yapıncılarına nisbətən baha qiymətləndirilirdi (36, s.293). Qeyd etmək lazımdır ki, Dağıstanda yun qırılmır, yolma üsulu ilə kökündən çıxarıldı. Belə olan halda təkcə yapıncı deyil, bütün yun məmulatları möhkəm və yumşaq olurdu. Sarıbaş yapıncıları 1 r.70 q-ə başa gəlir, 2 r.50 q-yə satılırdı (36, s.293).

Bayatılardan birində yapıncı haqqında xatırlanır:

*Yapıncını götdü yar,
Geyib burdan getdi yar.
Oba tünlük, boy alçax,
Aralıqda itdi yar.*

Kəpənək. Yapıncının geniş yayılmış növlərindən biri də kəpənəkdir. Yapıncı İrəvan bölgəsində və ona sərhəd olan Türkiyədə "kəpənək" adı ilə məlumdur. "Kəpənək" adına daha çox Orta əsr mənbələrində rast gəlirik. E.ə. I minillikdə İtaliya ərazisində yaşamış etrusqların dilində bənzər geyimin "tebenna" (37) adlanması kəpənək adının daha qədim dövrlərə aid olduğunu göstərir. Bu ifadə ilə türkdilli mənbələrdə ilk dəfə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında tanış oluruq (38, s.91; s.125). Dastanda "qıl kəpənək", "qara kəpənək" ifadələri işlədilir. "Koroğlu" dastanının Paris nüsxəsində "Cam kəpənəyi" ifadəsi yer almışdır (39, s.179).

Qutu, saçaq qutu və çətiri
yapıncılar.
Rəssam N.Məmmədova

XV əsrin türkdilli filosof şairi İmadəddin Nəsimi isə kəpənəyə bütöv bir şeir həsr etmişdir (40, s. 117).

Eyni geyimin müxtəlif ad mənsubiyyəti qazanmasında müxtəlif ləhcələr öz təsirini göstərmişdir. Burada psixoloji təsir də müəyyən rol oynamışdır. Mütəxəssislərin demək olar ki, hamısı birmənalı olaraq geyimin öz adını məlum böcəkdən götürdüyünü iddia edirlər. Doğrudan da, geyim ilk baxışdan psixoloji təsir əsasında qanadlarını açmış kəpənəyə bənzədilə bilər. Lakin "kəpənək" ifadəsinin daha geniş yayıldığı və qorunub saxlandığı Türkiyədə bu böcək "kelebek" adlanır və geyimin adının həmin böcəklə bağlanması məntiqini təkzib edir. Əslində isə geyimin "kəpənək" adının mənşəyində "kəpən" sözü dayanır. Mütəxəssislər Pəçənəq tayfasının Kapan (Kəpən) qolunu "kəpənək" sözü ilə bağlayırlar (41, s.19). Sonralar bu söz öz ibtidai mənasından ayrı-ayrı psixoloji görüntü əsasında "kəpənək"lə əvəzlənmişdir.

Akademik B. Budaqov və prof. Q. Qeybullayev də Kəpənəkçi toponiminin Pəçənəq- Kapan tayfasının adından və bir sıra türk tayfalarının adları üçün səciyyəvi "ak", "ək" şəkilçisindən ibarət olduğunu qeyd edərək yazırlar ki, Kəpənəkçi etnoniminin sonundakı "çi" şəkilçisi Kəpənəkçi tayfasının Kapan tayfasına məxsusluğunu göstərir (42, s.12).

"Kəpənək" sözü geyim adları sırasından arxaikləşərək çıxsada, bir sıra etnonim, oronim və toponimlərdə qorunub saxlanmışdır. Geyimin adı Gürcüstan Respublikasında yerləşən azərbaycanlıların dədə-baba torpaqlarında və Azərbaycanda toponimə çevrilərək, bu günə qədər yaşamaqdadır. "Kəpənəkçi" toponiminə Gürcüstanda Kəpənəkçi (Kvemo-Bolnisi) (41, s.19), Şindilər-Kəpənəkçi (41, s.39), Aşağı Kəpənəkçi (41, s.44), Kürüstü-Kəpənəkçi (41, s.67) şəklində, Azərbaycanın Zaqatala, Goranboy, Bərdə, Tərtər rayonlarının inzibati ərazi vahidlərindəki kənd adlarında rast gəlinir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanındakı hadisələrin cərəyan etdiyi qədim türk məskənlərindən olan indiki Ermənistan ərazisində "kəpənəkçi" etnoniminə daha çox rast gəlinir. Dilçi alim H.Araslıya istinad edən tədqiqatçı İ.Bayramov İrəvan quberniyasının Aleksandropol qəzasında, indiki Düzkənd (Axuryan) rayonundakı "Kəpənək" oroniminin qədim türk dilində "yapıncı" mənasında işlənən "kəpənək" sözündən əmələ gələn "kəpənəkçi" etnonimi ilə bağlı olduğunu təsdiqləyir (43, s.188). Şörəyel vadisində, Gümrü şəhərindən şimal-şərqdə Böyük Kəpənəkçi və ondan törəmiş Kiçik Kəpənəkçi kəndlərinin əhalisi 1878-ci il rus-türk müharibələrindən sonra dədə-baba torpaqlarından zorla çıxarıldı və ora ermənilər yerləşdirildi. Oğuzların etnotoponimini əks etdirən Böyük Kəpənəkçi oykonimi 1935-ci ildə Musaelyan, Kiçik Kəpənəkçi isə 1945-ci ildə Ovit adları ilə əvəz edilmişdir (44, s.158). Ermənistanda "Kafan" şəhərinin adı da eyni kökdən gəlir. Mütəxəssislər vaxtilə Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasına daxil olan bu inzibati vahidin Oxçu çayının sağ sahilində yerləşmiş Qapan kəndinin adı ilə bağlı olduğunu göstərirlər (45, s.102). Maraqlıdır ki, Azərbaycan ərazisində geyimin "kəpənək" adı məhz İrəvanda (9, s.127) son dövrlərədək saxlanmışdır.

"Yapıncı" və "bürünmə" ilə yanaşı "kəpənək" sözü də qonşu xalqların dilində özünə yer etmişdir. Maks Fasmer rus dilindəki "kebenyak" (кебеняк) sözünün türk dillərindəki "kəpənək" (qırğız dilində "kebənək", balkar dilində "gebenek") sözündən keçdiyini qeyd edir (28). Radlov isə bu sözün "kepenyak", "kobenyak" variantlarını təqdim edərək mənbə kimi türk, qırğız, balkar dillərindəki qarşılığını göstərir (46, s. 1187, 1192). Kəpənək rus dilində "tebenyak (19) şəklində də işlədilir. Etnik mənşəyi mübahisə mövzusu olan etrusqların yağmurluq üçün çiyinə

Ukrayna opançası

salınan geyiminin "tebenna" adlanması etnogenez problemlərinin həllində geyim elementlərinin vasitəçi rol oynaması imkanını təsdiqləyir, başqa sözlə, etruskların türk mənşəli olduğunu qəbul edən alimlərin (47; 48; 49) fikrinə dəstək verir.

Kəpənək öz formasına görə yapıncıdan fərqlənirdi. O, yapıncıdan fərqli olaraq xeyli gödək, başlıqlı idi və belə qədər ilgəklə bağlanırdı (50, s.141). Maraqlıdır ki, istər Maks Fasmer (28), istərsə də N. Bittirova (32, s.60) kəpənəyi başlıqlı üst geyimi kimi təqdim edirlər. N. Bittirova keçmişdə onun bütün türk xalqları arasında geniş yayıldığını, Qafqaza və Şimali Avropaya türklərdən keçdiyini qeyd edir (rus dilində "kebenyak", adıq – "qubeneç", abxaz - "aquabenek", osetin – "qebena", belarus – "kobenyak") (32, s.60). Tədqiqatçı M. Nuriyeva da Şərqi Slavıyan xalqlarında qədim dövrlərdə istifadə olunan "kebenyak" və ya "kepen" ("isti gen palto") adlı geyim adının qədim "kəpənək" sözündən əmələ gəldiyini təsdiq edir (51, s.151). İtaliyanın kübar cəmiyyətində vaxtilə "qupelyand" adlanan plaş tipli üst geyimi də (52) öz adını kəpənəkdən götürmüşdür.

Orta əsrlərdə kəpənək, həm də hərbi geyimin vacib elementinə çevrilmişdir. Rəşidəddinin yazdığına görə "bütün ordu keçə kəpənək geyinirdi" (53, s.93-94).

Xıllıq(xillik). Xıllıq Ağbabada yağışda geyilən başlıqlı yapıncı kimi təqdim olunur (54, s.119). O, nisbətən nazik keçədən tikilirdi. Çoban yapıncısının bir növü olub, qartıdan fərqli olaraq qol yarığına və başlığa malik idi. Uzunluğu topuğa qədər olurdu (55, s.78). Əsasən Naxçıvan bölgəsində və İrəvan quberniyasının Şərur-Dərələyəz qəzasının azərbaycanlı əhalisi arasında geniş yayılmışdı. Materialı güzəm yunundan hazırlanan nazik keçədən ibarət xıllığın dağətəyi ərazilərdə silindirik-qutu, dağlıq ərazilərdə isə konusvari-çətiri növləri yayılmışdı (55, s.78).

Qutu xıllıq üçün uzun bir qəlib salınır, sonra ortadan iki qatlanaraq yanları tikilir, qol yeri isə açıq saxlanırdı. Qabağı və boyun açırımı kəsilərək açılırdı. Boğazın altında boyun açırımına tikilən bir düymə ilə, ya da yapıncıda olduğu kimi boyun açırımına tikilən köbənin ucları uzun saxlanmaqla bağlanırdı. Boyun və yaxa kəsiyi aşlanmış dəri və ya qalın parça ilə köbələnirdi. Bundan fərqli olaraq çətiri xıllıq oval formada basılır, uzunluğu baldıra qədər olurdu. Hər iki xıllıq nümunəsindən, əsasən, maldarlar istifadə edirdilər. Bizə elə gəlir ki, xıllıq özündə kaftanın xüsusiyyətlərini daşıyır. Xıllığın asan istehsal texnologiyası və sadə biçim üsulu onun çox arxaik geyim növü olduğunu göstərir. Xalq arasında işlənən "el bil xıllıqdı, onu tikməyə nə var ki" (56) ifadəsi də xıllığın sadə biçim üsulundan irəli gələrək yaranmışdır. "Xıllıq" sözünün etimologiyasına gəlicə, onun "qıl" sözündən yarandığını güman edirik. Çünki türklər, insan və heyvan tükünə geniş anlamda "qıl" adını verirdilər (25, s.162). Qədim türk dilində "x" hərfinin olmadığını nəzərə alsaq, bu sözün əvvəllər "kılı" şəklində işlədildiyini söyləmək olar. Keçənin həm də keçə qılından döyüldüyü məlumdur (57). Xatırladaq ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında da "kıl yapıncı" ifadəsi işlədilir.

Qartı. Yapıncının bir növü olan qartı, əsasən, çobanlar tərəfindən istifadə edilirdi. Qartı piyadanın hərəkət sərbəstliyinin təmin olunması üçün xıllıq kimi gödək, yəni dizdən aşağı, lakin yapıncı

Yapıncı XX əsrdə də Azərbaycan çobanların ənənəvi geyimi olub.

kimi qolsuz hazırlanırdı. "Qart" mənasını verən qartı yüksək təbəqə üçün nəzərdə tutulmuş yapıncıdan fərqli olaraq, bir qədər qalın döşənir, eyni zamanda kobud, bəzi hallarda qarınaltı yundan döyüldüyü üçün bərk olurdu. Ola bilsin ki, "qartı" sözünün mənşəyində elə qarınaltı sözü dayanır. Qazax-Tovuz bölgəsində uzun yapıncılara da "qartı" deyilmişdir.

Çopoz (çopuz). Yapıncı ailəsinə daxil olan və keçədən hazırlanan üst geyim növlərindən biri də çopozdur. Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsində geniş yayılmış və kürkü əvəz edən çopoz (23, s.147) yapıncı ilə eyni texniki üsulda, lakin bir qədər fərqli formada hazırlanmışdır. Belə ki, çiyinə alınan yapıncıdan fərqli olaraq, çopozu əyinə geydiklərindən onun qəlibi qollu basılırdı. Bunların arasında başlıca fərq nisbətən böyük ölçüyə malik olan keçə qəlibin trapes formasında, çopozun isə qatlandıqda dirsəyə

qədər qol əmələ gətirən "T"-vari formada basılmasından ibarət idi (23, s.129). Çopozun hazırlanma tərzii xilliyə daha yaxındır. Bu geyim növünün qəlibi bir növ kəpənəyə bənzədilə bilər. Belə ki, çopozun qəlibi döşənərkən qol formalaşdırmaq üçün qəlibin tən ortasından kənarlara çıxıntı verilir. Qəlib döşəndikdən sonra yaranan forma eynilə kəpənəyi xatırladır. Sonradan qəlibin ucları tən ortadan bir-birinin üzərinə qatlanarkən, həmin çıxıntı sayəsində dirsəyə qədər qol əmələ gəlirdi. Çopozun döşənmə üsulu Şimali Qafqaz türkləri və Krım tatarlarının "kebelek" adlandırdığı köynəklə tipoloji oxşarlıq təşkil edir.

Şimali Qafqaz xalqlarının geyimlərini araşdıran E.N.Studenetskaya XVIII-XIX əsrin birinci yarısına aid materiallarda qollu keçə geyimi haqqında məlumat olmadığını, A.Olearinin əsərində isə belə bir geyimdə noqay təsviri yer aldığını göstərir. XIX əsrdə olduğu kimi o, çobanlar üçün xarakterik geyim növü idi (58, s.16). Çox güman ki, həmin noqay təsvirində yer alan qollu yapıncı ilə çopoz eyni geyim növüdür. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, N. Bittirova da qaraçay-balkarların istifadə etdiyi yapıncını qollu geyim kimi təqdim edir. Ola bilsin ki, balkarlara məxsus "gödək" mənası verən "çubur" və ya "çuba" adlı qadın beşmetinin çopozla yaxınlığı vardır. Çopozla xıllığın qarşılıqlı müqayisəsi bu geyimlər arasında oxşarlığın olduğunu sübut edir. Belə ki, çopozu xıllıqdan fərqləndirən əsas cəhət onun qəlibinin qollu döşənməsidir. Xıllığın daha primitiv formaya malik olması onun çopozdan əvvəlki dövrlərə aid olduğunu göstərir.

"Çopoz" öz adını Oğuz rayonu ərazisindəki Çobaz hidronimində qoruyub saxlamışdır. Hidronim "çopuz" (gödəkçə, qısa yapıncı) sözünün fonetik variantı olub, "gödək çay" mənasındadır (59, s.1999). Doğrudan da çobanlar piyada gəzdikləri üçün hərəkət sərbəstliyi əldə etmək məqsədilə yapıncılarının gödək olması daha praktik idi, digər tərəfdən də yapıncı yerin palçığına batmazdı. Uzun yapıncılar isə atlılar üçün münasibdi. Çünki uzun yapıncılar həm atlı, həm də atı yağış sularından qoruya bilirdi. Atlı yəhərə oturarkən yapıncını atın belinə də bürüyürdü və yapıncı süvari ilə bərabər atın bel hissəsini də örtürdü.

Beləliklə, çox qədim tarixə malik kişi geyimi olan yapıncının müxtəlif növləri olsa da, onların hamısı eyni mənşədən qaynaqlanmış, zaman-zaman onlara xırda əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Geyimin yaranmasında əsas amil təsərrüfat məşğuliyyəti, iqlim şəraiti və həyatı tələbat olmuşdur. Yapıncının praktikliyi onun digər xalqlar tərəfindən mənimsənilməsinə şərait yaratmış, buna görə də yapıncı, kəpənək və bürünmə adları müxtəlif dillərdə, müxtəlif variantlarda işlənmiş, günümüzə qədər gəlib çatmışdır.

Türkiyədə ağ rəngli yapıncı daha geniş yayılıb.

Mənbələr:

1. Dünyamalıyeva S. Azərbaycan geyimlərinin bədii-dekorativ xüsusiyyətləri. Bakı: 2013
2. Bünyadov T. Ə. Qədim Azərbaycanda toxuculuq və keçəçiliyin inkişaf tarixinə dair // AEM, I bur., Bakı:1964
3. Пиралов А.С. Краткий очерк кустарных промыслов Кавказа. Тифлис: 1900
4. Исаев М.Д. Ковровое производство Закавказья. Тифлис: 1932
5. Страбон. География. М: 1964
6. Книга Марко-Поло. В 17-ти кн. М: 1955
7. Abdulova G. S. Atalar sözləri və xalq məsəlləri etnoqrafik duyum-yozum kontekstində. Bakı: 2013
8. Həvilov H. A. Azərbaycanda keçəçilik sənəti. // ADU-nun Elmi əsərləri. Tarix və fəlsəfə seriyası, 1972, N 1, s. 26-28.
9. Vəliyev F. İ. Geyimlər və bəzəklər. Azərbaycan etnoqrafiyası, 3 cildə, II cild. Bakı: 2007, s.83-158
10. Лисициан С.Д. Очерки этнографии дореволюционной Армении. // ТИЭ, НС, Кавказское этнографическое общество. Изд-во АН СССР, т.1. М:1955, с. 182-214
11. Обзор кустарных промыслов России. под. ред. Д.А.Тимирязева. СПб.1902 pdf library6.com/3596/item/571600
12. Марграф О. В. Очерки кустарных промыслов Северного Кавказа с описанием техники производства. М: 1882. (İqtibas Изудинова Р.С.Роль войлочно-бурочного производства в экономике Дагестана məqaləsindən götürülmüşdür).
13. Изудинова Р.С.Роль войлочно-бурочного производства в экономике Дагестана. (www.qramota.net/materials/3/2016/7-2/14.html)
14. Kaşğari Mahmud. Divani-lüğati türk. 4 cildə. III c. Bakı: 2004
15. Kaşğari Mahmud. Divani-lüğati türk. 4 cildə. I c. Bakı: 2004
16. Resep Tek. Divanu Luğati't Türk'te giyim kuşam kültürü ile ilgili kelimeler. 2016 mobile.jasstudies.com/mdergipdfdetay.aspx?ID=3574
17. Türkiye türkçesi ağızları sözlüğü pdf /profotoonline.ru/...
18. Türk Lehçeleri Sözlüğü. <http://www.lehceler.com/>
19. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. Чудинов А.Н., 1910.
20. Этимологический онлайн-словарь русского языка Крылова Г. А
21. Толковый онлайн-словарь русского языка Даля В. И.
22. Этимологическом онлайн-словаре Шанского Н. М.
23. Mustafayev A.N. İngilöylərin maddi mədəniyyəti: tarixi-etnoqrafik tədqiqat. Bakı: 2005
24. Русско-башкирский словарь. <https://translate.academic.ru/Бурка/ru/>
25. Ögel B. Türk kültür tarihine giriş. Türklerde giyecek ve süslenme. V c. Ankara: 1978
26. Qədim türk abidələrinin sözlüyü. N.Xudiyev, Ə.Quliyevin tərtibatında. Bakı: 1992
27. Mustafayev. A.N. Azərbaycanın maddi mədəniyyət tarixi. Bakı: 2009
28. Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера. vasmer.lexicography.online
29. <https://www.turkcebilgi.com/panço>
30. Berrat Kurtuluş. Amerika kıtasının keşfi: Kuzey Amerika-Asya bağlantısı.
31. Белицер В. Н., Маслова Г. С. Против антимарксистских извращений в изучении одежды. СЭ, 1954, №3
32. Биттирова Н. Х. Об особенностях традиционного костюма карачаевцев, балкарцев и осетин: общее и частное // Вестник Ставропольского государственного университета, 59/ 2008.
33. Адыги, Балкарцы и карачаевцы в известиях европейских авторов XVIII-XIX вв. Под ред. В. К. Гарданова.Нальчик:1974
34. Большой Энциклопедический словарь. /vedu.ru/bigencdic
35. Abdulova G.S. XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Qarabağda sənətkarlıq (əlyazması hüququnda).
36. Степанов И. Закавказский округ. СМОМПК вып. XI, Тифлис: 1891, s.266-302
37. <http://mir-kostuma.com/odezhda-etruskov>
38. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: 2004
39. Koroğlu. Paris nüsxəsi. Bakı: 2005
40. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, I cild. Bakı: 2004
41. Məmmədli Ş. Gürcüstan azərbaycanlıları. Gürcüstanda Azərbaycan Türkləri məskunlaşan inzibati-ərazi vahidləri. Statistik-ensiklopedik bilgiler. Tiflis: 2006
42. Budaqov B.Ə. Qeybullayev Q.Ə. Gürcüstanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti. http://budaqubudaqov.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=14&Itemid=21
43. Bayramov İ. Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri. Bakı: 2002
44. Kitabı-Dədə Qorqud ensiklopediyası, II cild. Bakı: 2000
45. Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası. Bakı: 1995

46. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. Т.1, часть 2. СПб., 1893
47. Adile Ayda Etrusklar Türkmü idi? Ankara: 1974.
48. Haluk Berkmen. Gizemli Etrüsk dili. <http://www.halukberkmen.net/pdf/123.pdf>
49. Caroline Deters. THE ORIGINS OF A PEOPLE: THE ETRUSCANS AND THEIR CONTESTED PATERNITY. <http://www.eiu.edu/historia/Deters.pdf>
50. Зверева. Ю. И. К вопросу об изучении материальной культуры абазин. Проблемы археологии и этнографии Карачаево-Черкесии. Черкесск:1982, s.134-154
51. Nuriyeva M. Ruscada kullanılan türkce kökenli sözlerin edebi-tarihi kaynaklardaki izdüşümleri. ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr> Cilt: 2 Sayı: 4 Aralık 2011
52. Костюм Эпохи Возрождения. Италия. mir-kostuma.com/renaissance/item/39-italy
53. Rəşidəddin, Came-et-tevarix. XIV əsr
54. Bayramov A., Bayramova A. Ağbaba şivəsi sözlüyü, Bakı: 2014
55. Abdullayev Ə. Azərbaycanlıların kişi geyimləri. Azərbaycan SSR EA Xəbərləri (tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası).1978, №2 s.72-83
56. Məlumatı Ermənistan Respublikasından didərgin düşmüş Səadət Hacıyeva vermişdir.
57. <https://nedir.ileilgili.org/kepenek-nedirmedemek-ileilgili-bilgiler.html>
58. Студенецкая Е.Н. Одежда народов северного Кавказа. XVIII-XX вв.. М: 1998
59. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. 2 cildə, I c. Bakı: 2007

Gulzadə Abdulova

Гюльзада Абдулова

The role of felt in the development of clothing culture

Место войлока в развитии культуры национальной одежды

Key words: *Menswear, turkic nations, felt, felt cloak, muffle, butterfly, khillig, garty*

Ключевые слова: *мужская одежда, тюркские народы, войлок, бурка, грубошерстная епанча*

Summary

Резюме

Clothing is one of the oldest discoveries of the human race. The garments initially created as a product of the struggle of people with nature have first served to protect them from cold, rain and sun, and later religious, mythological, ethical, aesthetic views, status demonstrations, ethno-cultural affiliation have been added, they became enriched, improved, and, finally, their last stop was museum funds. One such dress – felt cloak (yapınji) is still less studied in Azerbaijan. Although there are works of a number of ethnographers and artists on felt cloak, no profound scientific investigations have been made about its etymology, forms, and types, and linguist scholars have only been listing their names. The article describes the etymology of felt cloak and its types (butterfly, garty, khillig, chopoz) distribution area, expression in different languages and place, significance in men's clothing sets and other related issues have been thoroughly investigated, new scientific considerations have been put forward.

Одежда – одно из древнейших изобретений человечества. Являясь плодом борьбы людей с природой, одежда в первую очередь служила для защиты человека от холода и жары, дождя и солнца, позднее к этим функциям прибавились религиозно-мифологические, этические, эстетические взгляды, демонстрация статуса, вопросы этнокультурных связей, она обогащалась, совершенствовалась и, наконец, нашла последнее пристанище в музейных фондах.

Одним из малоизученных до сего времени в Азербайджане видов одежды является бурка (епанча). Хотя сведения о ней представлены в работах ряда этнографов и искусствоведов, глубокие исследования об ее этимологии, формах, видах не проводились, а ученые-языковеды ограничивались лишь перечислением их названий.

В статье подробно изучены сведения о бурке (епанче) и этимологии ее видов (бабочка, грубошерстная епанча и др.), ареал распространения, названия в разных языках, место и ее значение в мужском гардеробе и другие вопросы, выдвинуты новые научные соображения.